

اسامی کنه و بیماری‌های ناشی از آن در نشخوارکنندگان ایران در برخی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

علی اسلامی

استاد انگل‌شناسی، دانشکده دامپزشکی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۲۰ اسفند ۱۳۹۵

تاریخ دریافت: ۵ دی ۱۳۹۵

چکیده

هدف این پژوهش جمع‌آوری، ثبت و مکتوب اسامی محلی کنه‌ها و بیماری‌های ناشی از آن‌ها در نشخوارکنندگان ایران است. برای مطالعه میدانی که برای اولین بار در ایران انجام شده است، در پرسش‌نامه تهیه شده به اداره‌های دامپزشکی ۳۱ استان کشور توزیع شد. تا پژوهشگران که دکتران دامپزشکی از گویشواران در آن گویش‌های کنه‌ها و و بیماری‌های ناشی از آن‌ها جمع‌آوری و ثبت شوند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ۱۰۱ گویش‌های کنه‌ها و بیماری‌های ناشی از آن‌ها در ۲۸ استان گزارش شده است، که طیف آن‌ها بین ۸-۱ عدد بود. ضمناً در پرسش‌نامه استان‌های البرز، زنجان و قم اسامی مربوطه را ثبت نشده است. گزارش این گویش‌ها به عنوان منبعی برای همگان، پژوهشگران زبان و گویش‌شناسان و جنبه فناوری‌اش برای کسانی که به حرفه دامپزشکی مورد استفاده است.

کلمات کلیدی: گویش، کنه، نشخوارکنندگان، ایران

* نویسنده مسئول: علی اسلامی

آدرس: بخش انگل‌شناسی، دانشکده دامپزشکی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. تلفن: ۰۹۱۳۳۱۹۰۱۶۴

پست الکترونیک: aislami@ut.ac.ir

مقدمه

از آنجا که زبان رکن اساسی فرهنگ و هویت هر قوم و ملت محسوب می‌شود، مطالعه و بررسی آن اهمیت بسیار دارد (۱۴). روستائیان و دامداران، علاوه بر محاوره رایج با یکدیگر، از اسامی محلی ویژه دیگری دربرای بیماری‌های حیوانات و مشکلات بهداشتی آنها استفاده می‌کنند که ده‌ها، صدها و هزاران سال سینه به سینه منتقل شده‌اند. یکی از این آلودگی‌ها، کنه‌ها و بیماری‌های منتقل آنها است. کنه‌ها، جانوری از خانواده عنکبوتیان هستند که به صورت طفیلی در بدن حیوانات و انسان زندگی می‌کنند. کنه‌های سخت به طور معمول مقدار زیادی از زندگی خود را روی زمین و بیشتر در نواحی مرتعی انتظار میزبان سپری می‌کنند. بیشتر مهره‌داران خاکزی به ویژه پستانداران، کنه ساس به بو و دمای جذب شده بدن آنها است که از خون و مایعات بین بافتی تغذیه کرده و موجب انتقال باکتری‌ها و ویروس‌ها می‌شوند ضررهای اقتصادی این آلودگی در سطح روستائی و ملی قابل توجه است.

روش پژوهش

جمعیت روستائیان ایران، در حدود ۲۰ میلیون نفر است (۷). بخشی از وظایف آنها، پرورش ۷۸۰۲۶۰۰۰ میلیون رأس نشخوارکنندگان کوچک و ۸۵۶۵۰۵۰ میلیون رأس نژادهای مختلف گاو، عمدتاً ۱۳۴۰۲۰ میلیون رأس گاوهای بومی است (۸). زبان رسمی ایران فارسی است، ولی به زبان‌های ترکی، ارمنی و عربی و گویش‌های لری، لکی، بلوچی، گیلکی، تالشی، تاتی، گویش‌های مرکزی، گویش‌های جنوبی و گویش‌های منطقه خراسان تقسیم شده، تکلم می‌کنند (۱۴). ولی دامداران و کشاورزان گفتگو غیر از زبان‌ها، گویش‌ها و لهجه‌های رایج، از گویش‌های ویژه بیماری‌های

حیوانات از جمله کنه‌ها و بیماری‌های منتقل شده توسط آنها استفاده می‌کنند. برای انجام این مطالعه، قبلاً (در دهه هشتاد) پرسش‌نامه‌ها برای جمع‌آوری و ثبت این واژه‌ها تهیه کرده بودم که در آن، نام گویشور، گویش شفاهی - گفتاری، تاریخ و نواحی جغرافیائی و مورد بررسی ثبت شد و سازمان دامپزشکی آن را به اداره‌های دامپزشکی استان ارسال و پس از تکمیل به گروه انگل‌شناسی دانشکده دامپزشکی عودت داده شد.

نتایج و بحث

روستائیان، صاحبان عمده این گویش‌ها هستند. آنها از اسامی محلی کنه‌ها از جمله مارسل (در خراسان رضوی) و هنگ (در فارس) و ... با دیدن کنه‌ها که در قسمت‌های مختلف سطح بدن است استفاده کرده و این اسامی را ده‌ها، صدها و هزاران سال سینه به سینه منتقل شده‌اند.

به طور کلی، شیوع آلودگی کنه‌ها در گاو، گوسفند و بز بسیار زیاد بوده و میزان آن در یک بررسی به ترتیب ۶۲٪، ۵۵٪ و ۵۷٪ (۱۷) بود. بررسی‌های انجام شده در ایران، ۱۰۱ بیماری مختلف عفونی در نشخوارکنندگان ایران گزارش شده است که در این میان تعداد بیماری‌های انگلی ۳۲ عدد، باکتریائی ۳۱ عدد، ویروسی ۳۱ عدد و ۷ عدد قارچی بوده است (۱). از بین این تعداد، کنه‌ها یکی از عوامل آلودگی بدن حیوانات و ناقل تک یاخته‌ها، باکتری‌ها و ویروس هستند، که موجب خسارت اقتصادی و بهداشتی در دنیا و ایران می‌باشند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهند که گویشی در استان‌های زنجان و قم ذکر نشده است ولی در پرسش‌نامه ۲۹ استان ایران، که ۱۰۵ اسامی محلی کنه استخراج شده طیف تعداد آنها بین ۱۲ - ۱ عدد بود. از طرف دیگر، ۲۱ اسامی محلی کنه که توسط یکی از پژوهشگران که

اسامی کنه و بیماری‌های ناشی از آن... ۸۷

توسط زردشتیان (شریف آباد استان تهران) و "کنه =
"kene" توسط یهودیان اصفهان و همدان استفاده
می‌کردند (۱۵).

در نواحی جغرافیائی مختلف که با رنگ قرمز در
جدول (۱) جمع‌آوری شده است با علامت ستاره "*" نشان
داده شد. ضمناً گویش‌های "هارنا = harna"

جدول ۱ - اسامی کنه‌ها و بیماری‌های ناشی از آن‌ها در نشخوارکنندگان ایران در برخی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

استان	گویش	آوانگاری	استان	گویش	آوانگاری
آذربایجان شرقی	گنه	gane	بوشهر	کرنه	kerne
"	ساگاگا	sâgâgâ	"	جیوه	jive
"	می جی	miji	"	قایش	qāyeš
"	مرو	meru	تهران	چارپا	čârpa
"	قطور	qotur	"	هیره	hire
آذربایجان غربی	گه نه	gana	"	هشت پا	hašt pâ
"	قیرنی	qîmi	+	چکه	čake
"	مله	mele	" "دماوند"	کانیک*	kanik
"	سچک	sačak	" "دماوند"	ماساک*	māsak
"	قرو	qamu	" "شریف آباد"	هارنا*	harna
"	گرنی	garni	"	کنه	kane
"	پنت	pent	چهار محال و بختیاری	کرنه	kerne
"	میژ	miž	خراسان جنوبی	لولک	lulek
اردبیل	گنه	gana	"	مارسر	marser
"اولار"	سپیا*	cipâ	" "قاین"	کنه*	kane
اصفهان	کینه*	kene	خراسان رضوی	نارت	nart
"فرجی"	گسپا*	gospâ	"	نرت	nart
"انارک"	ماسر*	mâsser	"	نرگ	narg
خور	گوسپا*	guspâ	"	قرنی	qarni
ایلام	گنه	gane	"	نرد	nard
"	کوه	kave	"	موخی	moxi
"	گرگ	garg	"	مارسل	marsel
"	کرنه	kerne	"	قچه	qaje
"	گونگ	gong	"	مار سر	marser
البرز (طالقان)	ماساک*	māsak	"	"	"
استان	گویش	آوانگاری	استان	گویش	آوانگاری
خوزستان	کرنه	kerne	کرمان	ریشه	riše
سمنان	موری	mori	"	سیرو	siro
"	ماری	mari	"	کنه زدگی	gana zadegi
" "اروانه"	پرتال*	pertal	کردستان	گوری	gori
"	نارت	nârt	"	قرو	qamo
"	شش پا	šeš pâ	"	هنگ	hang
"	ایره	ire	"	گری	gari
"	کونه	kone	"	کوی	kavi
سیستان و بلوچستان	کتک	ketak	" "سقر"	مک*	mec
"	کنه	kana	کهگیلویه و بویر احمد	کرنه	kerne
"	کرچه	karče	"	گری	gari
فارس	له	lele	"	کوی	kavi
"	کرنه	kerne	گیلان	گنه	gana
"	آش	aš	" "بند رانزلی"	کنه*	kene

čipâ	چپا	"	tin	تین	"
eštak	اشتک	"	kane	کنه	" لارستان"
giĵe	گیجه	"	heng	هنگ	"
hištak	هیشک	"	saqez kana	سقر کنه	فزوین
gana	گانا*	" طالش"	kane	کنه*	" برغان"
Pust keš	پوست کش	"	ĉemej	چمچ	"
ĉamuk	چموک	"	kerni	کرنی	کرمانشاه
gānā	گنه	"	se ĉeke	سه چکه	"
Se ĉeke	سه چکه	"	gana	گنه	"
kaj	کج	"	kavie	کاویه	"
giĵ	گیج	"	kane	کنه	کرمان
	گوش	استان		گوش	استان
tin	تین	هرمزگان	čipâ	چپا	گلستان
šešek	ششک		gana	گنه	لرستان
Seqer kane	سقر کنه		kena	کنه*	" بروجرد"
kuve	کوه		kiuve	کیونده	"
kene	کنه	همدان	keni	کنی	" لکی کولیوند"
kene	کنه*	" شهرهمدان"	seqerqe	سقرقه	مرکزی
kena	کنه		komok	کوموک*	مازندران
saqkerka na	سقر کنه		čipâ	چپا	"
duduk	دودوک	یزد	komāk	کوماک*	" شهبوار"
teng	تنگ		ĉamik	چمیک	"
tin	تین		ĉamak	چمک	"
mar sar	مار سر		perdāl	پردال	"
sozu riše	سوزوریشه		kane	کنه*	" فیروز کوه"
			kanak	کنک	هرمزگان

*- اسامی این گویش‌ها و منطقه جغرافیایی آنها از کیا (۱۳۹۰) اقتباس شده است.

به تدریج با فاصله گرفتن آنها از فضای روستا، کشاورزی و دامپروری، این واژگان و اصطلاحات به دست فراموشی سپرده خواهند شد و روزی خواهد آمد که نسل‌های بعد از این گنجینه ناب هیچ سهمی نخواهند داشت. اگر چه در ایران هزاران گویش ضمن جمع‌آوری و ثبت موضوع‌های مختلف زبان، قصه‌ها و ضرب‌المثل‌ها و از جمله در کتابی به نام "گنجینه گویش‌های ایرانی استان اصفهان ۱" منتشر شده است (۶)، ولی درباره فناوری چاپ گویش‌ها در ایران بسیار کم است. بر اساس اطلاعات موجود، "بررسی و واژه‌های دام و دامداری در گویش گلپهری (۱۶). اسامی محلی بعضی داروها، بیمارهای دامی و درمان سنتی

متاسفانه، جمعیت روستائیان کشور، کم و بیش مانند سایر نقاط دنیا، در حال کاهش است. طبق آمار سال ۱۳۳۵ ۶۶٪ روستائی (۱۲ میلیون نفر) و ۳۴٪ (۶ میلیون نفر) شهری بودند. در سال ۱۳۸۵، از جمعیت ۷۰ میلیونی، ۶۸٪ شهری و ۳۲٪ روستائی بودند. طبق گزارش رئیس مرکز آمار، جمعیت روستائی امروز کشور به ۲۲٪ و در سال ۱۳۹۵، به ۲۰٪ خواهد رسید. (۹). مقایسه این آمار درحقیقت به صدا درآمدن زنگ خطری است که بیانگر این حقیقت است که جمعیت روستائیان کشور که تولیدکننده عمده مواد غذایی انسان و حیوانات و هم چنین سازندگان، کاربران و پاسداران گویش‌های محلی می‌باشند رو به کاهش گذاشته‌است و

خاموشی نهاده و سرعت این خاموشی نیز به دلیل گستردگی پوشش فناوری‌های نوین ارتباطی در حال افزایش است، امیدوارم که انتشار این مطالعه، قدمی هرچند بسیار کوچک در جهت ثبت، ضبط و توصیف گویش‌های ایرانی برداشت و به حفظ این گنجینه‌های ارزشمند معنوی کمک نمود.

منابع

- ۱- اسلامی، ع.، تاج بخش، ح.، ناد علیان، م. ق.، مشکوت، م.، مخیر، ب.، زینلی، م.، رهبری، ص.، کیوانفر، ه.، خسروی، ع. (۱۳۷۸). چشم انداز آینده کنترل بیماری‌های عفونی گزارش شده از نشخوارکنندگان و مشترک با انسان ایران. طرح تحقیقاتی مصوب گروه علوم دامپزشکی فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران
- ۲- اسلامی، ع.، مشکات، م. (در حال چاپ). نام فاسیولیاژیس (بیماری انگلی کبدی نشخوارکنندگان)، در برخی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی. ویژه نامه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- ۳- اسلامی، ع. (۱۳۹۴). نام‌های بیماری دیکروسلیاژیس در زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، مجله نسخه دامپزشکی، نیمه مهر-آبان
- ۴- اسلامی، ع. (۱۳۹۴). اسامی بیماری‌های انگلی نشخوارکنندگان استان سمنان در برخی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، مجله تحقیقات آزمایشگاهی دامپزشکی، ۶ (۱) ۵-۹
- ۵- اسلامی، ع. (۱۳۹۳). اسامی محلی بیماری هیداتیدوزیس نشخوارکنندگان ایران در برخی زبان‌های و گویش‌های ایرانی مجله تحقیقات آزمایشگاهی دامپزشکی، دوره ۶، شماره ۲ ۹۱-۸۷
- ۶- اسماعیلی، م. م. (۱۳۹۰). گنجینه گویش‌های ایرانی استان اصفهان ۱، نشر آثار، فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- ۷- بی نام (۱۳۹۵). جمعیت روستائیان، شبکه روستائی، ROOSTANET,IR
- ۸- بی نام (۱۳۸۸). بر آورد جمعیت دامی به تفکیک نوع دام کل کشور طی سال‌های ۱۳۵۰ لغایت ۱۳۸۸
- ۹- بی نام. (۱۳۹۰).. مصاحبه رئیس مرکز آمار کشور

منطقه آذر شهر (۱۱) و واژگان دامپزشکی در زبان آذری (۱۳) چاپ شده است. همچنین، گویش‌های درباره فاسیولیاژیس در ایران (۲)، دیکروسلیاژیس ایران (۳)، گویش‌های بیماری‌های انگلی نشخوارکنندگان استان سمنان (۴) و گویش‌های هیدا تیدوزیس (۵) منتشر شده است. از این رو باید متخصصین در زمینه‌های مختلف علمی هرچه سریع‌تر در جهت جمع‌آوری، شناسائی، ثبت، ضبط و توصیف گویش‌های ایرانی، با کمک زبان شناسان، گویش‌شناسان، جامعه‌شناسان و کسانی که علاقه‌مند به فرهنگ، زبان و هویت ایرانی هستند اقدام نموده و گام‌های موثری در راه حفظ و ثبت گویش‌های ایرانی بردارند. با شهرنشین شدن روستائیان رفته رفته کاربرد بسیاری از گویش‌ها رو به فراموشی نهاده و جای خود را به فارسی معیار و یا گویش‌های دیگر داده است. با وجود این که از بین رفتن گویش‌های محلی و زبان یک قوم، به تنهایی رنج‌آور و تأسف‌انگیز است، اما دردناک‌تر از آن این است که از میان رفتن یک زبان و یک گویش، مساوی با از بین رفتن تاریخ و فرهنگ شفاهی یک قوم و یک ملت است و این حقیقت توجه به لزوم حفظ و احیای زبان‌ها و گویش را صد چندان می‌سازد (۱۵). در شرایط کنونی، علاوه بر این، نیز جمع‌آوری اصطلاحات و واژگان مورد استفاده برای بیماری‌های مختلف که در گویش‌های هر منطقه رایج می‌باشند و انتشار آن‌ها به صورت یک فرهنگ واژگان بیماری‌های عفونی نشخوارکنندگان به عنوان منبعی برای صاحبان حرفه‌های عمدتاً دکترا دامپزشک و کارکنان فنی دامپزشکی که فرهنگورانی هستند و پژوهشگران گویش‌شناسی و زبان‌شناسی قابل استفاده می‌باشد. در روزگار کنونی که بسیاری از گویش‌های محلی ایرانی از یاد رفته‌اند و یا شمع وجودشان رو به

- ۱۰- بی نام (۱۳۹۰). راهنمای گردآوری گویش‌ها برای گنجینه گویش‌های ایرانی. فرهنگستان زبان و ادب فارسی، گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی ۱-۳
- ۱۱ - جعفر زاده، ح، م. (۱۳۸۶). اسامی محلی بعضی داروها، بیماری‌های دامی و درمان سنتی منطقه آذرشهر. مجله نظام دامپزشکی (تهران) شماره ۲۱
- ۱۲ سرکاری، ب. (۱۳۹۲). / همیت گویش‌های ایرانی. مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی
- ۱۳- شایق، ج. (۱۳۸۸). واژگان دامپزشکی در فرهنگ بومی آذربایجان، نشر دانشگاه آزاد اسلامی شبستر
- ۱۴ - کلباسی، ا. (۱۳۸۸). فرهنگ توصیفی گونه‌های زبانی ایران. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی صفحات ۳ - ۱
- ۱۵ - کیا، ص. (۱۳۹۰). واژه نامه شصت و هفت گویش ایرانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی صفحه ۶۵۷
- ۱۶ - ملکی، ن. (۱۳۸۷). بررسی واژه‌های دام و دامداری در گویش کلهری مجله گویش‌شناسی، ویژه‌نامه "نامه فرهنگستان صفحه ۶۳.
- 17- Rahbari, S. Nabian, S. Shayan, P. (2007). *Primary report on distribution of tick fauna in Iran, Parasitology Research*. 101 Suppl.2:175.

Local Expression of Ruminants Tick Infection in a Multi-cultural and Multi –lingual Study in Iran

Eslami, A.

Professor of Parasitology, Veterinary Faculty, University of Tehran, Tehran, Iran

Received Date: 25 Dec 2016

Accepted Date: 10 March 2017

Abstract

The aim of research note was to collect, record and writing one of local Expressions infectious diseases of ruminants of Iran, ticks and diseases by them. The methodology used in the research for the first time in Iran, was a field study done that was distributing a questionnaire to 31 province veterinary departments to ask studied geographical area, and date. The result of the study has indentified 101 local names of tick and diseases by them in 28 out of 31 provinces. Their range was between 1 – 8. On the other hand, any dialect was not mentioned in the questioner of Alborz, Qom and Zanjan province. used familiarizing the public and who are in the linguistic field and the technical aspect of the veterinary medicine applications

Keywords: *Dialect, Tick, Ruminants, 31 provinces, Iran*

**Corresponding author: Eslami, A.*

Address: Veterinary Faculty, University of Tehran, Tehran, Iran. Tel: +989123190164

Email: aislami@ut.ac.ir